

Alevîleri'nin erkân kitabında müridlerin Nesîmî'nin şiirlerini okuması istenmiş (*Buyruk*, s. 49), ayrıca "can"ların duruş biçimlerini ifade eden "dâr"lardan birinin Nesîmî dârı olduğu, tâlibin bu dârda durması ve kendisini Nesîmî ile ilişkilendirip "derisinin Hak yolunda yüzüldüğünü" hatırlaması gerektiği ifade edilmiştir (*a.g.e.*, s. 115). Nesîmî, Alevî ve Bektaşî çevreleri tarafından yedi büyük şairden biri olarak sevilip sayılmakla birlikte Kızılbaş Alevîleri, hurûfî öğretilerinden ziyade inancı uğrunda öldürülmesini merkeze alıp onu sembolleştirmişlerdir. Meselâ Pîr Sultan Abdal, deyişlerinde Nesîmî'ye çok sayıda atıfta bulunmakla beraber (*Pir Sultan Abdal Divanı*, s. 35, 80, 82, 112, 161, 410) bunların hiçbirinde şairin hurûfî anlayışına yer vermeyip dramatik biçimde öldürülmesini anlatmıştır. Bektaşîlik açısından ise çeşitli dönemlerdeki birçok şair onu hurûfî görüşlerini onaylama çerçevesinde anmıştır.

Nesîmî, yaygın İslâmî anlayışa mensup çevreler tarafından da farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen bazı tasavvuf çevreleri onu bu görüşleri dolayısıyla överken hurûfî ve bâtnî yönü dolayısıyla da eleştirmiştir. Meselâ Sofyalı Bâî Efendi, Nesîmî'yi "Işıklar" grubuna mensup zındık bir kişi diye nitelermiş, vahdet-i vücûdçu düşüncelere sahip Bursalı Şeyh Üftâde kendisini gerçeğe ulaşan, ancak gizlenmesi gereken şeyleri açığa vuran bir kimse diye anmış (Mehmed Ali Aynî, s. 109). Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi de Nesîmî'nin Hallâc-î Mansûr gibi tevhid ehlinin ileri gelenlerinden olduğunu belirtmiştir (Sun'ullah Gaybî, s. 121).

BİBLİYOGRAFYA :

Nesîmî, *Divan* (nşr. Hüseyin Ayan), Ankara 1990, s. 53, 66, 69, 73-74, 75-76, 88, 99-100, 107, 138; *Buyruk: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu* (nşr. Fuat Bozkurt), İstanbul 1982, s. 49, 115; Sun'ullah Gaybî, *Sohbetnâme* (Abdurrahman Doğan, *Kütahyalı Sunullah Gaybî* içinde), İstanbul 2001, s. 121, 125; *Pir Sultan Abdal Divanı* (nşr. Esat Korkmaz), İstanbul 1994, s. 35, 80, 82, 112, 161, 410; Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri I: İsmail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 109; Ali Alparslan, *Cavidânâme'nin Nesîmî'ye Tesiri* (doçentlik tezi, 1967), İÜ Ed. Fak. Genel Ktp., nr. THT 9, s. 60 vd.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 28-30; Mustafa Ünver, *Hurûfluk ve Kur'an: Nesîmî Örneği*, Ankara 2003, s. 154-158, 171 vd., 264 vd., 288 vd.; a.m.f., "İslâm'ın Solunda Bir Kur'an Şairi: Nesîmî ve Hac Motifleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, Samsun 2003, s. 221-244; İlyas Üzüm, "Kültürel Alevî Kaynaklarına Göre Hz. Ali Tasavvuru", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, İstanbul 2004, s. 82, 87, 92, 95; Hüsamettin Aksu, "Hurûfluk", *DiA*, XVIII, 410-411.

İLYAS ÜZÜM

NESİR

(النسر)

Şiirin dışında kalan
söz dizimi kurallarına uygun
anlatım biçimi.

Sözlükte nesir (nisâr) "dağıtmak, saçmak, sözü çoğaltmak" anlamında masdar ve "nazım dışında düzenlenmiş söz" anlamında isimdir. Karşıtı nazımdır. Nazımda mücevher taneleri konumundaki kelimeler belirli kural ve ölçülere göre ipe dizilmiş bir gerdanlığı sembolize ederken nesirde kelimeler böyle bir dizim kuralına tâbi olmadan dağınık haldeki mücevher tanelerini temsil eder. Nesir ayrıca belli kurallara bağlı bulunan nazma göre daha çok olması sebebiyle muhtevastaki "çoğaltmak" mânasıyla da ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte nesirde de edebî güzelliği sağlayan dizim kuralları geçerlidir. Bu sebeple günlük hayatta kullanılan özensiz söz ve yazılarla çeşitli bilim dallarında kullanılan dil edebî değer ifade eden nesir türünden sayılmaz. Aklın payı sınırlı olan şiir daha çok hayal ve duygusal etkilenme ürünüdür. Nesir ise öncelikle akla dayanır, onda diğerlerinin payı düşüktür. Şiir abartı, tasvir, hüsn-i ta'îl, hayaller ve simgelerle gerçek dışı edebî bir atmosferi tasvir ederken nesirde nesne ve olayların gerçek yönleriyle anlatılması esastır. Bazı şarkı-yatçılarla Tâhâ Hüseyin gibi yazarlar edebî nesri akıl ve düşünce ürünü gördükleri, İslâm öncesi Araplar'ında ise içe doğru şeklinde (bedîhe, irticâl) söz söyleme geleceği hâkim olduğundan bu dönemde edebî nesrin bulunmadığı, o devreye nisbet edilen ürünlerin erken İslâm ve Emevîler zamanında bazı millî ve siyasî âmillerle uydurulmuş olduğu, dil ve üslûp özelliklerinin de bunu kanıtladığı, gerçek anlamda edebî nesrin İbnü'l-Mukaffa' ile başladığı şeklinde kanaat belirtmişlerdir. Tâhâ Hüseyin'in, Kur'an'ın üslûbunun şiire de nesre de benzemeyip kendine özgü bir konuma sahip olduğunu söylemesine rağmen gerçekte Kur'an Arap edebiyatında yazıya geçirilmiş ilk edebî nesir ürünü olup İslâm öncesi dönemin dil ve üslûp özelliklerini yansıtmayışıyla bu devrede edebî nesrin bulunduğu kanıtı sayılmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'e elçi olarak gelen heyet başkanlarının hitabeleri de bunun kanıtlarından birini teşkil eder (Sâdık İbrâhim Urcûn, VIII/8 [1937], s. 557-560).

Modern şiir tecrübeleri şiirde vezin ve kafiye ayırt edici ve estetik unsur olmaktan çıkmış, iç âhengi ve şiir dilini ölçü ka-

bul etmiş, bu sebeple bunları esas alan mensur şiirle serbest şiir gibi türler ortaya çıkmıştır. Aslında bir şiir parçasını ve zin ve kafiye kayıtlarından kurtararak nesirle ifade etme ve bir nesir parçasını nazımla dile getirme meselesi IV. (X.) yüzyıldan itibaren tartışılmalıdır. Nesrin mi yoksa şiirin mi üstün olduğu meselesi öteden beri gündeme getirilmiş, edebî olmaktan çok sosyolojik düşüncelerle işlenen konunun önemi, nâsir ile nâzımın görevi, eserinin dinî ve ahlâkî değerlere uygunluğu gibi ölçülere göre hükümler verilmiştir. İnsanlık tarihinde zaruri, kayıtsız ve kullanımı kolay olduğu için âdi nesir şiirden önce mevcut olmuştur (bk. **ŞİİR**).

Şevki Dayf, Arap edebiyatı nesir ürünlerinde birbirini izleyen sanat, tasnî ve tasannu şeklinde üç temel üslûbun görüldüğünü belirtir (*el-Fen*, s. 7-11, 393-395). Bunlardan birincisi, söz sanatlarının mânaya bağlı olarak tabii şekilde ve gereği kadar kullanıldığı üslûp olup Câhiliye devrinden itibaren III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Emevîler döneminde kâtip Ebü'l-Alâ Sâlim b. Abdullah ile öğrencisi Abdülhamîd el-Kâtib, Abbâsîler zamanında İbnü'l-Mukaffa', Sehl b. Hârûn, Câhiz ve İbn Kuteybe bu üslûbun başlıca temsilcileridir. Secnin ve söz süslerinin yoğun şekilde kullanıldığı tasnî üslûbu, özellikle IV. (X.) yüzyıl divan kâtiplerinin genellikle kısa olan resmî mektup ve yazışmalarında görülür. Bu üslûp Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh zamanından (908-932) sonra yaygınlik kazanmasıyla diğer edebî nesir ürünlerine de yansımış ve IV. (X.) yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Başlıca temsilcileri Büveyhî vezir ve kâtipleri olan Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd, Sâhib b. Abbâd, Ebü İshak es-Sâbî, Ebü Bekir el-Hârizmî ve Bedüzzaman el-Hemedânî'dir. Mânanın secî ve diğer söz süslerine feda edildiği, söz süslerinin temel gaye haline getirildiği, "sanat için sanat" anlayışı çerçevesinde nesir ürünlerinin verildiği tasannu üslûbu ise Bedüzzaman el-Hemedânî'nin *Maķâmât* ve risâleleri, ayrıca Hârizmî'nin mektupları ile başlamış, ardından Kâbûs b. Veşmgîr, Ebü'l-Alâ el-Maarrî, Harîrî ve Yahyâ b. Selâme el-Haskefî'nin edebî nesir ürünleriyle devam etmiş, modern zamanlara kadar hâkimiyetini sürdürmüştür. Mısır ve Endülüs'te de Doğu'ya ait bu üç nesir üslûbu çerçevesinde ürünler verilmıştır.

Modern Mısır nesrinde XIX. yüzyılda Batı ülkelerine gönderilen öğrenci gruplarının Avrupa edebiyatından etkilenmeleri yoluyla büyük değişiklikler olmuş, asrın so-

nunda dört farklı akımı temsil eden dört nesir grubu oluşmuştur. Bunlar muhafazakârlar, mutedil yenilikçiler, aşırı yenilikçiler ve Suriye'den gelen göçmenlerdir. Dârü'l-ülûm ile Ezher mezunları "mescû' nesir" ekolü diye isimlendirilen eski süslü üslûbu muhafaza etmişlerdir. Muhammed Abduh, Hıfî Nâsîf ve Hâfız İbrâhîm'in özel mektuplarında (ihvâniyât), Ahmed Şevki, Muhammed Müveylîhî, Abdülaziz Çâviş, Mustafa Sâdık er-Râfî makale ve kitaplarında bu üslûbun başlıca temsilcileridir (Abdülhakîm Belba', s. 39; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, s. 431). Mutedil yenilikçiler ağdalı seci ve söz süslerinden uzak sade nesir üslûbunu benimsemişlerdir. Aşırı yenilikçiler ise fasih dili bırakıp halk dilini kullanma çağrısında bulunmuş ve eserlerinde bunu uygulamaya çalışmışlardır. Siyasî sebeplerle Suriye'den göç edenler ise daha çok Batı edebiyatının tesirinde kalmış, bir süre sonra gittikleri Amerika'da mehcere edebiyatını hazırlamışlardır. Halk dili uygulamaları kısa zamanda mizah konusu olarak ilgisini yitirmiş, gelişen sade basın üslûbunun süslü üslûbu gölgede bırakmasıyla mutedil yenilikçi üslûp hâkimiyetini kurmuştur. Yabancı edebiyatların etkisindeki günümüz yenilikçi üslûbunda hitap kitlesinin halk olması özensizliğe götürmüştür (Şevki Dayf, *el-Fen*, s. 395). Mehcer edebiyatının nesir üslûbunda fikir zenginliği ve derinliği bulunmakla birlikte rekâket hâkimdir. Bunlardan başka Mustafa Lutfi el-Menfelûtî, Tâhâ Hüseyin ve Akkâd gibi yazarlar Doğu ve Batı nesrinin güzelliklerini birleştiren eklektik bir üslûbu yansıtmaya çalışmışlardır.

İslâm öncesi döneminden intikal eden nesir türlerinin başında hutbe ve hitabeler gelir. Bunlar övünme, cesaretlendirme, savaşa teşvik, barış, evlilik gibi sosyal münasebetler, doğruya irşad, vasiyet vb. vesilelerle söylenmiş hitabeler ile elçi hitabelerinden oluşur. Üslûp özelliği olarak irticâlen söylenmiş, kısa fıkralı seciler, seçilmiş kelimeler, kısa ve irtibatsız cümleler topluluğu biçimindedir. Eksem b. Sayfî, Âmir b. Zarîb ve Kus b. Sâide gibi bilgelelerin dilinden bazı özdeyişlerle meseller ve kâhinlerin seciyle örülmüş hitabeleri Câhiliye devri nesir türlerindendir. Bu dönemde edebî olmaktan çok ticarî ve siyasî amaçlarla yazılmış veya güvenilir kişilerin ezberleyip şifâhî olarak aktardığı az miktarda mektup örnekleri de mevcuttur. Erken İslâm dönemiyle Emevîler devrinde siyasî çalkantılar ve dinî sebeplerle hutbe / hitabe türü şiirin mevkiini sarsan bir önem kazanarak büyük gelişme göstermiştir. Hita-

belere önceki üslûp güzelliklerini koruduğu gibi irtibatsız cümleler topluluğu olmaktan kurtularak mantıklı bir örgü kazanmış, yeni din ve toplumun sorun ve konularıyla alanı genişleyip zenginleşmiştir.

Arap edebiyatının ilk müdevven edebî metni kabul edilen Kur'an'ın Mekke dönemi sürelerinde his ve heyecanlara hitap eden şiir üslûbu hâkimdir. Çünkü bu sürelerde insanın Allah'tan başkasına kulluk etmeme ilkesini amaçlayan tevhid inancı ile O'nun huzurunda hesap verme bilincini gönüllere yerleştirme amacı bulunmakta ve bunun duyguyu etkilemesi gerekmektedir. Medine dönemi sürelerinde ise genellikle akla hitap eden sâkin bir üslûp hâkimdir. Çünkü konuları ibadet, ahlâk ve insanlar arası ilişkilere yöneliktir. Arap şiir ve nesrinin en güzel niteliklerini kendinde toplayan, ancak bilinmekte olan şiir ve nesir kurallarını aşan Kur'an, Arap nesrini üslûp ve muhteva yönlerinden etkilemiş, edebî mektuplarla edebî eserler ve hutbeler ondan ustaca yapılan iktibaslarla zenginleştirilip süslenmiştir. İbrâhîm b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 298/911) Kur'an'dan iktibas yapma usulüne dair *er-Risâletü'l-azrâ'sını* (nşr. Zekî Mübârek, Kahire 1931), Ebû Mansûr es-Seâlibî *el-İktibâs mine'l-Kur'ân'ını* yazmış, Ziyâeddin İbnü'l-Esîr *el-Meşelû's-sâ'ir fi edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir'inde*, Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî *Hüsnü't-tevessül ilâ şınâ'ati't-teressül* adlı eserinde edebî nesrin ustaları olan kâtiplerin Kur'an'dan iktibas yapma usullerini öğrenmelerini meslekî eğitimlerinin bir parçası olarak görmüştür. K. Zakharia, "Les références coraniques dans les Maqamat d'al-Hariri" başlıklı makalesinde (*Arabica*, XXXIV [1987], s. 275-286), Harîrî'nin *el-Makâmât'ında* Kur'an'dan yaptığı iktibasları incelemiştir.

H. Peygamber'in kısa nesir parçaları halindeki hadisleri ve özellikle duaları ile onun ve halifelerinin mektupları erken dönem İslâm nesrinin önemli ürünlerindendir. Resûl-i Ekrem'in üslûbu sahâbenin hutbe ve mektuplarında etkisini göstermiştir. Bu etki, özellikle kendisiyle yakın alâkası bulunan Hz. Ali ile Ebû Hüreyre gibi sahâbilerde daha belirgin biçimde gözle çarpıktır.

Emevîler'in çalkantılı dönemi hitabetin gelişmesini hızlandırmış, Câhiz *el-Beyân ve't-tebyîn'inde* şiir meseleleri yanında hitabet meselelerini, çeşitlerini, onun ayırt edici özelliği olarak secie ilişkin konuları, hutbelerdeki paralel ifade ve klişeleri ele almıştır. Bu devirde Hişâm b. Abdülme-

lik'in kâtibi Ebû'l-Alâ Sâlim b. Abdullah ile resmî mektupların telif esasları belirginleşmeye başlamıştır. Yunanca bilen Sâlim'in mektup yazım usulü konusunda halifeye gelen Grekçe mektuplardan esinlendiği iddia edilmiştir. Öğrencisi Abdülhamîd el-Kâtib de resmî mektup yazma esaslarında Sâlim vasıtasıyla Grek resmî mektup geleneğinden yararlandığı ile iri sürülür. Abdülhamîd el-Kâtib ve İbnü'l-Mukaffa'nın mektuplarıyla edebî mektup türü klasik şeklini almış, Câhiz'in risâlelerinde doruk noktasına ulaşmış, Abbâsî yönetimine nüfuz eden Fars asıllı Bermekîler ve Türk kökenli olup Sûfîler diye anılan kâtipler vasıtasıyla edebî mektubun gelişmesi devam etmiştir. Bu mektuplarla başlayan süslü nesir üslûbu başta makâmât türü olmak üzere edebî teliflere de yansımıştır. Hatta Abdülcebbar el-Utbî'nin *Kitâbü'l-Yemînî'si* ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kâtibi İmâdüddin el-İsfahânî'nin eserleri gibi bazı tarihî telifler de bu üslûpla kaleme alınmıştır. Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn'i*, İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib'i*, Müberred'in *el-Kâmil'i*, İbn Vehb el-Kâtib'in *el-Burhân fi vücûhi'l-beyân'ı* (*Naqdü'n-neşr*), Ebû Hilâl el-Askerî'nin *Kitâbü's-Şınâ'ateyn'i*, İbrâhîm el-Husrî'nin *Zehrü'l-âdâb'i*, Ziyâeddin İbnü'l-Esîr'in *el-Meşelû's-sâ'ir'i* ve Nevâcî'nin *Mukaddime fi şınâ'ati'n-naẓm ve'n-neşr'i* gibi eserlerde Arap edebiyatı nesri, nesir türleri ve nesirle ilgili teorik bilgilere yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 52-53, 117, 289-290, 308, 351; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Beyrut 1983, III, 94-95; XI, 53-54; XVI, 383 vd.; XXIII, 545; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, I, 274 vd., 280; III, 260; IV, 215; VI, 111-117; VII, 89-90; İbn Sinân el-Hafâz, *Sırrü'l-feşâha*, Beyrut 1402/1982, s. 286-291; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâş* (Şemseddin), I, 35-45, 58-61, 89-92, ayrıca bk. tür.yer.; Tâhâ Hüseyin, *Fi'l-Edebi'l-Câhili*, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif bi-Mısır), s. 362-371; Zekî Mübârek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-karnî'r-râbi'*, Beyrut 1352/1934, s. 17-23, 38-51, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülhakîm Belba', *en-Nesrû'l-fennî ve eşerü'l-Câhiz fih*, Kahire 1969, s. 14-180, ayrıca bk. tür.yer.; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'ilil-'Arab fi 'uşûril-'Arabîyyeti'z-zâhire*, Kahire 1391/1971, I, 9-30; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, I, 398-423; II, 405-480; III, 441-565; IV, 513-640; a.m.f., *el-Fen ve mezâhibüh fi'n-neşri'l-'Arabî*, Kahire 1977, s. 7-11, 389-395; Enis el-Makdisî, *Tetavvürü'l-esâlibi'n-neşriyye fi'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1982, s. 6, 42-43, 85-93, 112-160, ayrıca bk. tür.yer.; J. D. Latham, *The Beginnings of Arabic Prose Literature*, Cambridge 1983, s. 154-164; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 22-23, 858-866; Hilmi Muhammed el-Kâûd, *Medresetü'l-beyân fi'n-neşri'l-hadis*, Riyad, ts. (Dârü'l-kâfile), tür.yer.; Mustafa ez-

Zebbâh, *Fünûnû'n-neşri'l-edebî bi'l-Endelûs fî zıllî'l-Murâbiîn*, Beyrut - Dârülbeyzâ 1987, s. 252-262; Ali Şelak, *Merâhilü't-tejavvûri'n-neşri'l-'Arabî*, Beyrut 1991-94, I-III, tür.yer.; Hâşim Sâlih Men-nâ, *en-Neşr fî'l-'aşri'l-Câhili*, Beyrut 1993, s. 39-41, ayrıca bk. tür.yer.; M. Yûnus Abdülâl, *Fî'n-Neşri'l-'Arabî: Każâyâ ve fûnûn ve nuşûs*, Kahire 1996, s. 4-14, 21-23, 31, 37-38, tür.yer.; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1423/2002, s. 18-27, 86-98, 176, 203, 215-220, 293-294, 398-399, 431-432; W. Marçais, "Les origines de la prose littéraire arabe", *RAfr.*, LXVIII (1927), s. 15-28; Sâdik İbrâhim Ur-cûn, "en-Neşrû'l-fennî", *el-Ezher*, VIII/8, Kahire 1937, s. 557-560; a.mlf., "en-Neşrû'l-fennî ba'de'l-İslâm", a.e., VIII/9 (1937), s. 622-625; Ch. Pellat, "La prose arabe à Bagdad", *Arabica*, IX, Leiden 1962, s. 407-418; Sâbi, "Risâle fî'l-fark beyne'l-müteressil ve's-şâfir (nşr. Ziyâd ez-Zu-bî)", *Ebhâşü Yermûk*, XI (1993), s. 129-165; S. Leder, "Prose", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starken), London 1998, V, 615-618.

İSMAİL DURMUŞ

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında nesir genel olarak sade nesir ve sanatlı nesir olmak üzere iki bölümde ele alınır. Sade nesir de konuşma nesri, hitabet nesri, mürsel nesir gibi kollara ayrılır. Konuşma nesrinde verilecek mesajın muhataba doğrudan doğruya iletilmesi amaçlanır; seci ve müzikal âhenkten yararlanılmadığı gibi yabancı ve karmaşık kelimelere de yer verilmez, dil bilgisi kurallarına özen gösterilmez. Hitabet nesrinde muhatabın kavrayış gücü göz önünde bulundurularak ele alınan konu en fasih ve âhenkli şekilde dile getirilir. İran edebiyatında en çok kullanılan nesir türü olan mürsel nesirde bu tür kavramlar ve mânalar kelime oyunlarından, çapraşık ifadelerden uzak bir dil ve mantıklı bir âhenk içinde ele alınır. Dil bilgisi kurallarına tam anlamıyla uyulur, okuyucu dilden çok metnin içeriğine yönlendirilir. Lafız mâna ile tam bir uyum halindedir. İcâz veya itnâb denilen söz sanatlarına ihtiyaç duyulmaz. Mürsel nesir sanatlı nesirle konuşma nesri arasında bir yerde olup içeriğe göre sanatlı nesre veya konuşma nesrine yönelir. Sanatlı nesre yöneldiğinde yüksek mürsel nesir, konuşma nesrine yöneldiğinde sade mürsel nesir adını alır. Sanatlı nesirde söze ve ifadenin süslenmesine önem verilir. Itnâb ve seciden yararlanılarak ifade mümkün olduğu kadar uzun tutulur, eş anlamlı kelimeler sıkça kullanılır. Bu da cümlelerin anlaşılmasını güçleştirir.

Genel bir görüşe göre İran edebiyatında İslâm öncesi nesir tarihi ve idarî yazılar olarak iki grup altında toplanmıştır. Tarihî yazıların büyük bir çoğunluğunu oluşturan kitâbelerde sade ve açık bir dil kul-

lanılmış, idarî yazılar olarak nitelenen dinî ve ilmi yazılarda ise daha çok kutsal kitaplarda görülen üslûba başvurulmuştur. Bu tarz nesirde belirli bir seviyede uyum ve âhenk sağlamak için cümlelerin sonu birbirine benzetilir; kelime ve cümleler tekrarlanır. Cümle tekrarları Aryâi ve Sâmî nesirlerinin ortak özelliğidir. Sâsânî Pehlevî nesrinin özellikleri az çok *Avesta*'nın nesriyle aynıdır. Cümlelerin kısalığı, kelimelerin anlamlarını tam olarak ifade etmesi, fiillerin cümle sonunda yer alması, seci bulunmaması ve sözde uzatmaya gidilmemesi bu özelliklerin belli başlılarıdır. İslâmiyet'in İran'da yayıldığı yıllardan itibaren Pehlevîce yerini yeni Farsça'ya bırakırken Pehlevî diliyle yazılmış *Vîs ü Râmîn*, Zerdüştinin önemli öğretilerini ihtiva eden *Dinkert* ve *Avesta*'nın bazı bölümlerinin tefsirleri Derî Farsçası'na ve Arapça'ya çevrilmiştir.

İki yüzyıldan fazla bir süre Arap hâkimiyeti altında kalan İran'da nâsırlar Tâhîrîler, Saffârîler ve Sâmânîler döneminde hükümdarlar tarafından himaye görmüştür. Arap hâkimiyetine, Arap gelenek ve göreneklerine karşı İran geleneklerine ve tarihine bağlı kalındığı Sâmânîler devrinde yeni İran edebiyatının temel eserleri sayılabilecek kitaplar yazılmaya başlanmış, özellikle eski İran tarihi canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde nazımda görülen ilerleme nesirde de kendini göstermiştir. Ebû'l-Müeyyed-i Belhî'nin İran bölgeleri hakkında değerli bilgiler içeren '*Acâ'ibü'l-ber ve'l-bahr*'ı ('*Acâ'ibü'l-büldân*'), Sâmânî Hükümdarı Mansûr b. Nûh'un emriyle veziri Ebû Ali Bel'amî tarafından Farsça'ya tercümesi yapılan Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin *Târîh-i Taberî*'si, yine aynı müellifin Horasan ve Mâverâünnehir âlimleri tarafından tercüme edilen *Tefsîr-i Muḥammed b. Cerîr ber Qur'an*'ı bu döneme ait Farsça mensur eserler arasında zikredilebilir. Ayrıca asıl kaynağını Pehlevîce'nin veya bu dilden Arapça'ya nakledilmiş eserlerin oluşturduğu kitaplar da vardır. Bunların en önemlileri İslâm öncesinden Arap hâkimiyetine kadar süren dönemi içine alan *Şâhnâme-i Ebû Belhî* ile X. yüzyılın en iyi mensur şehnâmesi sayılan *Şâhnâme-i Ebû Mansûrî*'dir. Dakikî ve Firdevsî'nin yazdığı manzum şehnâmelerin ilk kaynağı olan bu ikinci esere Sâmânî Veziri Ebû Mansûr el-Muammerî tarafından devrin Farsça nesrinin özelliklerini hemen hemen tamamıyla aksettiren bir mukadime yazılmış, bütün bu eserlerde edebî sanatlardan oldukça uzak sade bir nesir üslûbu kullanılmıştır. Bu devirde ve bun-

dan sonra gelen devirde yazılan eserlerde Arapça zor kelimelere, darbimesellere, ifadeyi süslemek için Arapça şiirlere yer verilmemiş, halkın anlayacağı açık ve kısa cümleler tercih edilmiştir.

X. yüzyıla kadar Arapça'nın etkisinden nisbeten uzak kalan Farsça'ya XI. yüzyıldan itibaren Arapça kelimeler girmeye başlamış, XII. yüzyılda Farsça'daki Arapça kelimelerin sayısı büyük artış göstermiştir. İslâmiyet'i daha iyi tanıyabilmek ve Kur'an'ı, hadisleri anlayabilmek için Arapça öğrenimine ihtiyaç duyulması, İslâmî ilimlerin okutulması, Arap dilinde oluşan terimler, Yunanca, Pehlevîce, Süryânîce ve Hintçe'den yapılan çeviriler sonucu Arap edebiyatının zenginleşmesi zorunlu olarak İran dili ve edebiyatını etkilemiştir. Bu arada başlangıçta Sistan, Horasan ve Mâverâünnehir'i içine alan bölgede meydana gelen Derî edebiyatı (saray edebiyatı) ve dili yavaş yavaş İran'ın diğer bölgelerine, daha sonra Gazneliler yoluyla Hindistan'a, Selçuklular yoluyla Anadolu'ya yayılmıştır. Hindistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir sahada yayılma imkânı bulan Farsça ile XI-XII. yüzyıllarda yazılmış mensur eserlerde iki tür nesrin hâkim olduğu görülür. Bunların ilki X. yüzyıldan beri devam eden sade nesir, ikincisi secili nesirdir. Birûnî'nin *et-Tefhîm*'i, İbn Sînâ'nın *Dânişnâme-i 'Alâ'î*'si, Ebû'l-Fazl-ı Beyhakî'nin *Târîh-i Beyhakî*'si, Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'si ve Nâsir-ı Hüsrev'in *Sefernâme*'si ilk türün belli başlı örnekleridir.

XI. yüzyılın başlarında ortaya çıkıp XII. yüzyılda gelişen ve uzun bir süre varlığını koruyan süslü ve secili nesir şiirde rastlanan bütün edebî sanatlarla örülmüştür. Arap nesrinin etkisiyle doğan bu nesrin ilk ve en büyük temsilcisi Hâce Abdullah-ı Herevî'dir. Ebû'l-Meâlî Nasrullah-ı Şîrâzî tarafından Farsça'ya çevrilen *Kelîle ve Dimne*'de eş anlamlı cümlelere, Arapça kelime, darbimesel ve şiirlere çokça yer verilmiş, buna karşılık seci sanatı daha az kullanılmıştır. XII. yüzyılda Nizâmî-i Arûzî *Çehâr Makâle*'sinde secili nesirle sade nesri bir arada kullanmıştır. Nizâmî'nin her makalenin giriş kısmında mümkün olduğu kadar bol seci yaptığı halde hikâyelere geçtiğinde sade nesre döndüğü görülmektedir.

XIII-XIV. yüzyıllarda her iki nesir türüyle eser yazılmıştır. Dinî, siyasî, edebî ve ilmi bir merkez olan Bağdat, Cengiz ve Timur istilâlarının devam ettiği bu yüzyıllarda önemini yavaş yavaş yitirmeye, Arapça da yavaş yavaş terkedilerek Farsça edebiyat ve bilim dili olarak birinci sırayı almaya